

YÜKSELEN AFRİKA'DA YÜKSELEN TÜRKİYE

Dr. Serhat Orakçı

Referans için: Orakçı, Serhat. "Yükselen Afrika'da Yükselen Türkiye". İNSAMER Analiz. 18.10.2021.

 Analiz

Küresel atmosferin iktisadi ve politik dengelerinin bazen usul usul bazen ise oldukça görünür biçimde hızla dönüştüğü bir çağdayız Soğuk Savaş bittiğinden beri. Yükselişe geçen farklı kutuplar ve bunların oluşturduğu çekim, küresel sahnede alışlagelen Batı-Doğu dengesini değişime uğrattıyor. Çin'i ve Rusya'yı frenlemek Batı cephesinde en önemli dış politika öncelikleri hâline gelirken bu durum ister istemez yeni bir kutup olarak belirmesi muhtemel Afrika kıtasına da farklı şekillerde yansıyor.

Küresel siyasi rekabeti Batı-Çin

şekillendirirken şahit olduğumuz bir realite de Afrika'nın yükselişi. Nüfusu hızlı bir artış kaydeden Afrika'nın kırıntılarla yetinmeyip küresel pastadan hakkına düşen payı daha gür bir sesle isteyeceği zamanlar yakın! Bu nedenle elit-taban düzleminde barındırdığı çarpıklıklara rağmen "Yükselen Afrika" söyleminin tamamıyla bir mitten ibaret olmadığı muhakkak. Küresel aktörlerin Afrika kıtasına gösterdiği ilgi de bu söylemi büyük oranda doğrulamakta. Bundan dolayı Afrika ülkelerinin küresel ilişkilerinin şekillenmesinde son yıllarda sıklaşan periyodik Afrika zirveleri belirleyici hâle

gelmeye başladı. Fransa ve İngiltere'nin yanında Çin, Hindistan ve Rusya gibi kıtada yeni boy gösteren ülkeler, periyodik zirvelerle kıtanın gündemini işgal etmekte. Zirveler kadar etkili olan bir diğer faktör de kıtaya dışarıdan düzenlenen Afrika turları. Birebir ilişki kurmak, diplomatik ve ticari ilişkileri geliştirmek ve çeşitli anlaşmalara imza atmak için küresel liderler Afrika ülkelerine turlar düzenlemekte.

Afrika kıtasına yeniden yönelim şeklinde beliren bu rekabet, çoğunluğu ekonomik ve siyasi motivasyonlar diyebileceğimiz etkenler etrafında şekillenmekte ancak durum sadece Afrika kıtasında Çin ve Rusya'nın artan etkisini makul seviyelerde tutabilmekle sınırlı da değil. Son yıllarda dikkat çeken oldukça önemli bir olgu da daha düne kadar dış politik eylemlerinde Avrupa Birliği'ne girebilmek için büyük uğraş veren Türkiye gibi bir aktörün 15 yıldır Afrika ülkeleriyle yoğun etkileşime girebilme iradesini göstermiş olması; yani bizim "Yükselen Afrika'da Yükselen Türkiye" diye adlandırdığımız olgu.

Afrika kıtasına yönelimi nedeniyle Türkiye artık Afrika kamuoyunda olduğu kadar uluslararası kamuoyunda da dikkat

çeken bir aktör kesinlikle. 2008 ve 2014 yıllarında Afrika zirveleri düzenleyen Ankara, aynı zamanda Afrika turları ile de ilişkilerini geliştirme arayışı içinde. İş adamlarının, medya kuruluşlarının ve kurum temsilcilerinin eşlik ettiği Afrika turları, özellikle ticari ilişkilerin geliştirilmek istendiği ülkelerde etkili bir yöntem.

2005 yılından bu yana Afrika turları düzenleyen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Afrika kıtasını en fazla turlayan

lider tartışmasız. Aradan geçen 15 yılda Erdoğan 30 kadar Afrika ülkesini -bazılarını da defalarca- ziyaret etti. Covid-19 salgını nedeniyle bir süredir yapılmayan Afrika turları, Angola-Togo ve Nijerya'yı kapsayan dört günlük ziyaretle yeniden başlıyor. Erdoğan Angola ve Togo'yu ilk kez ziyaret ediyor; Nijerya'yı ise 2016 yılında ziyaret etmişti.

Öncelikle şuradan başlamakta yarar var: Erdoğan nasıl bir dönemde Afrika turuna çıkıyor? Türkiye kıtanın doğusunda Etiyopya ile stratejik düzeyde ilişkileri yeniden organize ederken kıtanın batısında ise başka bir atmosfer hâkim. Mali ve Gine askerî darbelere sahne oldu. Cezayir ve Mali eski sömürgecileri Fransa ile oldukça

Afrika kıtasına yönelimi nedeniyle Türkiye artık Afrika kamuoyunda olduğu kadar uluslararası kamuoyunda da dikkat çeken bir aktör kesinlikle.

sorunlu hâle geldi. İsrail ile normalleşmenin hemen ardından Cezayir-Fas ilişkileri de son buldu. Rus paralı asker şirketi Wagner ise bulunduğu boşluklarda bölgedeki etkisini arttırma çabası içinde; Libya'da aktif olan yapı Sahel bölgesine açılmaya çalışıyor. Oluşturduğu borç yükü sebebiyle kıta ülkelerinin Çin'e yönelik hayal kırıklığının da artmaya başladığı bir evredeyiz; çoğu zaman Afrika-Çin ilişkilerinin ucuz kredi bağlamında sürdürülebilirliği tartışılıyor. ABD ise Biden döneminde hâlâ bir Afrika politikası oluşturabilmiş değil. Erdoğan'ın Afrika turunu izlerken saydığımız bu saikleri de göz önünde bulundurmakta fayda var.

Angola Deyip Geçmeyelim!

1975 yılında, bağımsızlık savaşının hemen ardından, Soğuk Savaş'ın gölgesinde hızla iç savaşa sürüklendi Angola. 1980'lerin sonlarına doğru Angola'da görev yapan aktif Kübalı askerî personel sayısı 55.000'di. 1975-1991 yılları arasında Angola'da görev yapan Kübalıların (büyük çoğunluğu asker) toplam sayısı 300.000'i bulmuştu. Angola Soğuk Savaş yıllarında bir tarafta ABD-İsrail ve müttefikleri Güney Afrika'nın bir tarafta ise Sovyetler, Çin ve Küba'nın yer aldığı inanılmaz bir ideolojik çekişmeye sahne oldu; 500.000 insan hayatını kaybetti yaşanan çatışmalarda.

2007 yılından itibaren OPEC üyesi olan Angola, Çin yatırımlarının hızla arttığı ve Çin'in son yıllarda yüklü miktarda petrol aldığı ülkelerden biri hâline geldi. Ekonomisi yer altı kaynaklarına bağlı olan Angola, günlük yaklaşık 1,5 milyon varil ham petrol üretmekte; lakin Afrika kıtasında ham petrol üretiminde Nijerya'dan sonra ikinci sırada olan ülke, Çin'e olan borç yükü nedeniyle gündemde. Ülkenin büyük altyapı projelerini Çinli firmalar yaparken 20 milyar doları aşan borç ödemesi her aksadığında Çin Angola'dan yeni tavizler kopartıyor.

Tarım, ormancılık, turizm ve balıkçılık gibi sektörlerde de potansiyeli zengin olan Angola'nın petrolden sonra en fazla gelir elde ettiği sektör ise madencilik. Dünya elmas rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olan ülkede yer alan Catoca elmas madeni, dünyanın en büyük dördüncü elmas madeni. Rus Alrosa şirketi ile Brezilya'nın Odebrecht ve Angola devlet şirketi Endiama'nın ortak işlettiği maden, yılda 6,8 milyon karatlık elmas üretimine sahip.

Covid-19 salgınının petrole ve madencilığe dayalı sektörleri sekteye uğratması, bugüne kadar yer altı zenginliklerine bel bağlayan Angola'yı da derinden etkiledi. Ekonomide çeşitlenmeye ihtiyaç duyan ülke, bir taraftan yeni petrol sahaları ararken bir taraftan da tarım, balıkçılık, tekstil, hayvancılık gibi

sektörleri geliştirmek istiyor. Çin'e ve petrole olan bağımlılığını azaltmak için Angola, iş birliği yapabileceği Türkiye gibi ortaklara en fazla ihtiyaç duyduğu bir dönemde. Ne var ki Türkiye'nin Afrika siyasetinde Angola bugüne kadar pek öncelenmedi. Türkiye Luanda büyükelçiliğini 2010 yılında, Angola da Ankara elçiliğini 2013 yılında açarken iki ülke ilişkileri 2014 yılında düzenlenen II. Türkiye-Afrika Zirvesi sonrasında kıpırdanmaya başladı.

Angola Cumhurbaşkanı João Manuel Gonçalves Lourenço'nun geçen yaz Ankara'ya yaptığı resmî ziyarette Türkiye ile Angola arasında 10 iş birliği anlaşması imzalandı. Geçtiğimiz günlerde de Türk Hava Yolları (THY) Angola'nın başkenti Luanda'ya haftada iki kez uçak seferi yapılmaya başlandığını duyurdu. Ayrıca Türkiye-Angola ikili ticaret hacmi önceki dönemlere göre artarak 170-180 milyon dolar bandına yükseldi. Türkiye'nin Angola'ya ihraç ettiği ürünlerin başında makarna ve un geliyor.

1979-2017 yılları arasında uzun süre ülkeyi yöneten José Eduardo dos Santos'un kendi rızasıyla görevi bırakmasının ardından iktidar partisi MPLA kadroları arasından iş başına gelen Lourenço'yu bir parti kongresi ve önümüzdeki yıl yapılacak başkanlık seçimi bekliyor. Bu nedenle yaklaşık 30 milyon nüfusa sahip eski Portekiz sömürgesi Angola'da değişim rüzgârları esiyor bir

süredir. Lourenço liderliğinde özelleştirmeler, yolsuzlukla mücadele, yeni altyapı yatırımları, ekonomik yapıyı çeşitlendirme gibi arayışlar dikkat çekici. Ülke dış ilişkilerde de benzer bir arayış içinde. Portekizce konuşulması ve sömürge deneyimi nedeniyle Portekiz ve Brezilya ile ilişkileri bulunan Angola, Türkiye ile de tarım, hayvancılık, turizm, enerji gibi alalarda ilişkileri geliştirmek istiyor.

Afrika Devi Nijerya

Nijerya bu Afrika turunun muhakkak ki en önemli ayağını oluşturuyor. Ülke 200 milyonu aşan nüfusu, ordu gücü ve ekonomik büyüklüğü bakımından tam anlamıyla Afrika kıtasının devi. D-8 ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyelikleri nedeniyle Türkiye ve Nijerya zaman zaman bu örgütlerin gündeminde bir araya gelmekte. Nijerya ayrıca OPEC üyesi olması hasebiyle petrol üreticisi Arap ülkeleriyle de yakın temas hâlinde. Erdoğan'ın 2016 yılındaki ziyaretinden sonra Nijerya Devlet Başkanı Muhammed Buhari de 2017 yılı sonlarına doğru D-8 zirvesi için Ankara'yı ziyaret ettiğinde Erdoğan ile ikili bir görüşme yapmıştı.

Potansiyeli bakımından Nijerya, Türkiye'nin istisnasız her alanda ilişkilerini geliştirmesi gereken bölgesel ve kıtasal bir aktör. Nijerya iç pazarı da oldukça hareketli. Sinema ve

moda gibi sektörlerde adını duyuran ülke, aynı zamanda sanayileşme adımları da atıyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ziyareti öncesinde gündeme gelen konulardan biri de Türkiye'nin Nijerya'ya drone teknolojisi satışı oldu. Kuzey eyaletlerinde ve Nijer deltasında toplumsal huzursuzluk yaşayan ülke, savunma sanayiinde Batı'ya bağımlı bir görünüm arz ediyor. ABD'nin petrol tedarik ettiği küresel şirketlerin operasyon sahası olan Nijerya, nüfusun Hristiyan ve Müslüman olarak yarı yarıya bölündüğü bir ülke. Şiiliğin ve Selefililiğin kuzeyde yaşayan Müslüman kesimler arasında yayılım gösterdiği ülkede okul ve köy baskınları, çocukların kaçırılması gibi şiddet olayları yaşanmakta; ayrıca toplumun önemli bir bölümünü ilgilendiren büyük bir yoksulluk sorunu da bulunmaktadır.

Türkiye-Nijerya ilişkilerinin üst düzey temaslara rağmen bugüne kadar istenen seviyeye gelememesinin önündeki engellerden biri, Nijerya'da hâlâ faal durumdaki FETÖ artıkları. Çeşitli şekillerde Türkiye'nin ismini Boko Haram terörü ile ilişkilendirmek için uğraş veren bu şebeke, Nijerya'da Nijerya-Türkiye yakınlaşmasını arzulamayan kesimlerle iş birliği hâlinde; dolayısıyla Erdoğan'ın ziyaretine en fazla üzülecek kesimin de bunlar olacağı açık. Sayılan bütün bu nedenlerden ötürü de Ankara'nın Türkiye-Nijerya ilişkilerini geliştirmesi ve stratejik boyuta taşıyabilmesi

için daha kararlı ve ısrarcı olması gerekiyor.

Siyonizm Pençesindeki Togo

Erdoğan'ın Afrika turunda ziyaret edeceği ülkelerden biri de Gine Körfezi'nde yer alan Togo. Sömürgecilik yıllarında Almanya, Fransa ve İngiltere'nin toprakları üzerinde çekişme yaşadığı ülke, son yıllarda ilginç bir şekilde İsrail'in Afrika siyasetinde öncelendiği yerlerin başında geliyor. 2017 yılında İsrail-Afrika zirvesinin Togo'da yapılması planlanmış ancak tabandan ve Afrika içinden yükselen tepkiler nedeniyle zirve iptal edilmişti. Birleşmiş Milletler'de (BM) yapılan oylamalarda Togo'nun verdiği İsrail yanlısı oylar da ayrıca dikkat çekici. 2018 yılında Trump idaresinin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan kararının ardından BM'de yapılan oylamada Afrika kıtasından sadece Togo ABD'ye destek vermişti.

Bütün bunlara rağmen yolunda gitmeyen bir şeyler olmalı ki, Togo son aylarda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istediğinin sinyallerini vermeye başladı. Türkiye'nin ise Batı Afrika Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECOWAS) üyesi Togo ile ilişkileri oldukça yeni sayılır. Geçtiğimiz yaz başında Ankara'yı ziyaret eden Togo Dışişleri Bakanı Robert Dussey, ziyareti boyunca iki ülke ilişkilerini geliştirmeye yönelik sıcak mesajlar verdi.

Bu ziyareti Togo Güvenlik Bakanı Gal Yark Damehame'nin Ankara'yı ziyareti izledi.

Türkiye Togo'nun başkenti Lome'deki elçiliğini bu sene faaliyete geçirdi. Kahve ve kakao gibi tarımsal üretimin ve fosfatın ekonominin bel kemiğini oluşturduğu eski Fransa sömürgesi Togo'da geleneksel inanç sahipleri, Hristiyanlar ve Müslümanlar bir arada yaşamakta. Tek parti yönetiminin hâkim olduğu yaklaşık 8 milyon nüfuslu Togo, uzun zamandan beri Eyadema ailesi tarafından yönetilmekte. Askerî darbe ile 1967'de yönetimi ele geçiren baba Gnassingbe Eyadema'nın 2005 yılında ölümünün ardından oğul Faure Gnassingbe'nin iktidar koltuğuna oturmasının yarattığı rahatsızlık nedeniyle ülke zaman zaman protesto gösterilerine sahne olmakta.

Türkiye, Batı dayatmaları ve Çin kurnazlığı arasında sıkışmış Afrika kıtasındaki ülkelere daha dengeli, makul, riskli angajmanlardan uzak ilişkiler kurulabilmeleri ve ilişkilerini çeşitlendirebilmeleri için yeni bir imkân sunuyor. Sonuçta dünya Batı ve Çin'den ve bunlar arasındaki rekabetten ibaret değil; bu nedenle yeni nesil ilişkiler kurgulamanın yollarını devamlı araştırmak gerekiyor. Togo'yu Siyonist planlara kurban etmemek, Nijerya'yı güvenlik arayışında Batı'nın, Angola'yı kibir abidesi Çin'in insafına gücü yettiğince

terk etmemek de bu arayışın bir parçası!

Türk dış politikasının Afrika kıtasına düşen payının son 15-20 yılına bakıldığında, birçok konuda yeniliklerin ve ilklerin yaşandığı çok açık. Zirveler, üst düzey ziyaretler ve Afrika turları vesilesiyle devlet başkanlarının birebir ilişki kurmaları ve yeni anlaşmaların imzalanması bakımından verimli ve oldukça proaktif bir ortam oluşmuş durumda; lakin bu tespitten sonra yine de kurulan bu ilişkilerin kalitesi, derinliği, dayanakları ve sürdürülebilirliği konusuna özellikle dikkat etmek gerekiyor.

Sudan, Gine ve Mali gibi yakın dönem örneklerinde görüldüğü üzere Afrika ülkelerinin büyük bölümünde askerinin ani bir darbeye mevcut durumu ve ilişkileri bir anda ters yüz edebilme ihtimali geçerliliğini korumakta. Bu nedenle tepedeki yöneticilerin (ya da iktidar elitlerinin) geliştirdiği iyi ilişkilerin yanında daha alt düzeyde kurumsal ilişkilere de önem vermek gerekmekte. Yazının başında verdiğimiz Küba örneği bu bakımdan son derece ilginç. 1990'lara kadar Angola'da ideolojik gerekçelerle büyük bir askerî varlık gösteren Küba'nın bugün Angola ile ilişkisi neredeyse yok denecek düzeyde, ama Angola petrolü üzerinde Çin, Angola elması üzerinde de Rusya pay sahibi. O yüzden Angola deyip geçmeyelim!